

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AYRIMCILIK ALGISI VE AYRIMCILIK DENEYİMLERİ

*Discrimination Perception and Discrimination Experiences of University
Students*

Mustafa Kemal Coşkun* Merve Fidan**

Geliş Tarihi / Received: 15 Ocak 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Şubat 2025

Coşkun, M. Kemal. & Fidan, Merve. (2025). "Üniversite Öğrencilerinin Ayrımcılık Algısı ve Ayrımcılık Deneyimleri". Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 88, (Güz 2024), ss: 3-36

3

Öz

Bu çalışma 18-25 yaş arasındaki üniversite öğrencilerinin ayrımcılık algılarını ve ayrımcılık deneyimlerini anlamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede 349 kişiye çevrimiçi olarak anket uygulanmış ve 16 kişiyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya katılan gençlerin çoğunluğu Türkiye’de çok fazla ayrımcılık olduğunu düşünmektedir ve yaklaşık üçte ikisi ayrımcılığın bir biçimini deneyimlemiştir. Daha da önemlisi, katılımcıların kendileri de ayrımcılık olarak ifade edilebilecek tutum ve düşüncelere sahiptir. Diğer taraftan ayrımcılıkla karşılaşanların çoğunluğu bir sonuç alamayacağını düşündüğü için ayrımcılıkla mücadele etmekte isteksizdir. Bu noktada ayrımcılıkla mücadele etmesi gereken devlet kurumlarının yeterince işlemediği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ayrımcılık algısı, ayrımcılık deneyimleri, ayrımcılık pratikleri, ayrımcılıkla mücadele, üniversite gençliği.

* **Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF, Sosyoloji Bölümü, kcoskun@humanity.ankara.edu.tr, Orcid numarası: 0000-0002-7692-6286.**
Assoc. Prof., Ankara University, Faculty of Languages and History-Geography, Department of Sociology, kcoskun@humanity.ankara.edu.tr, Orcid number: 0000-0002-7692-6286

** **Dr., Sosyal Psikolog, fidanmrv@gmail.com, Orcid numarası: 0000-0001-8447-1413.**
Dr., Social Psychologist, fidanmrv@gmail.com, Orcid number: 0000-0001-8447-1413

Abstract

This study aims to understand the perceptions and experiences of discrimination of university students aged between 18-25. In this framework, an online questionnaire was administered to 349 respondents and face-to-face in-depth interviews were conducted with 16 respondents. The majority of the young people who participated in the research think that there is a lot of discrimination in Turkey and about two thirds of them have experienced some form of discrimination. More importantly, the participants themselves have attitudes and thoughts that can be expressed as discrimination. On the other hand, the majority of those who face discrimination are reluctant to fight against discrimination because they think that they will not get any results. At this point, it becomes evident that the state institutions that should fight against discrimination do not function sufficiently.

Key Words: Perception of discrimination, discrimination experiences, discrimination practices, struggle against discrimination, university youth.

Giriş

İnsan hakları öğretisi, temel ilkesi olarak dünyanın her yerinde, hangi din, dil, ırk, etnik grup, siyasi görüş ve cinsel yönelime tabi olursa olsun herkesin doğuştan eşit olduğu ve eşit muamele görmesi gerektiğini ortaya koyar. Bu öğretinin insan hakları ve ayrımcılık yasağı konusunda tüm dünya için soyut düzeyde bir bağlayıcılığı vardır, zira gerçekte bunun tüm dünya tarafından kabullenilmiş ve içselleştirilmiş ilkeler olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Günümüzde dünyanın pek çok coğrafyasında insan hakları ciddi tehlikeler altındadır ve pek çok kişi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi tarafından ortaya konmuş olan temel insan haklarının ihlallerine maruz kalmaktadır.

Dünya üzerinde çok yaygın bir şekilde görülen ve farklı formları bulunan bir olgu olması nedeniyle ayrımcılık, farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla bu yaygınlık ve çeşitlilik, hangi davranışların ayrımcılık olarak niteleneceğini de zaman zaman zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, her türlü ayrımcılık biçimi, tipi, ona gösterilen toleransın derecesi, ona karşı mücadele biçimi, hatta ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik algılanan ihtiyaç bile ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklara karşın, ülkeler arasındaki ortak nokta, ayrımcılığın günümüzün modern dünyasında kabul edilemez bir toplumsal yaşam biçimi olduğudur (Leblebici ve ark., 2005: 25). Ayrımcılık; herhangi bir kişinin ya da toplumsal grubun hak ve hürriyetlerinin tanınması ya da kullanılmasını engelleme veya sınırlandırma olarak tanımlanabilir (Balcı ve Tuncel, 2017). Ayrımcılık basit haliyle “benzer olmayandan hoşlanmama” (Marshall, 1999) olarak tanımlansa da bu hoşlanmama durumunun kişisel beğenilerin ya da kişilerarası ilişkilerin ötesinde bir olguya işaret ettiğinin altını çizmek gerekir. Ayrımcılığa ilişkin çeşitli tanımlar bulunmakla birlikte üzerinde ortaklaşılabilen en eski tanımlardan birini Antonovsky yapmıştır. Zira bu tanım hem durumu (mahrum bırakılma) hem de ayrımcılığa uğrayan kişiyi içerisine almaktadır.

Ayrımcılık, kişilerin rasyonel olarak durumla ilgisi olmayan gerekçelerle etkili bir şekilde zarar verici muameleye tabi tutulması olarak tanımlanabilir. Bireyler, kapasiteleri, erdemleri veya davranışlarıyla ilgili nedenlerle değil, yalnızca tanımlanabilir bir dış gruba üyelikleri nedeniyle arzu edilen ve beklenen ödüllerden veya fırsatlardan mahrum bırakılırlar (Antonovski, 1960: 81).

Benzer olarak Göregenli, ayrımcılığa uğrayanların kişisel özellikleri dolayısıyla değil, daha çok ait oldukları toplumsal gruplar dolayısıyla ayrımcılığa uğradıklarını belirtmektedir (Göregenli, 2018). Ancak ayrımcılık, sadece “ayırarak” değil, aynı zamanda hiyerarşik olarak sınıflandırmak ve dışarıda bırakmak ya da görmezden gelmek demektir (Johnson ve Guillard, 2017: 31). Bu nedenle Avrupa Komisyonu, ayrımcılığı “İki kişi ya da durum arasında bir farklılık olmamasına rağmen farklı davranışlarda bulunmak veya kişi ya da durumlar arasında ayırım yaratmak ya da farklı durumlar söz konusu olmasına rağmen benzer şekilde davranmaktır.” (Avrupa Komisyonu, 2005: 13) biçiminde tanımlamaktadır.

Temelini önyargılardan ve kalıp yargılardan alan ayrımcılık pek çok tutum ve davranışla yüzünü göstermektedir. Cinsiyetçilik, ırkçılık, homofobi, yaşçılık, sağlamlılık, kayırmacılık gibi yaygın türlerini sayabileceğimiz gibi, dünyanın çeşitli coğrafyalarında o toplumlar içindeki güç ilişkilerine dayalı olarak o coğrafyaya özgü pek çok başka ayrımcılık biçiminden de söz etmek mümkündür.

Ayrımcılık türlerinden bahsederken sıklıkla doğrudan ve dolaylı ayrımcılık türlerine referans verilmektedir. Doğrudan ayrımcılık, ayrımcılık yasağı ile yasaklanmış herhangi bir özellikten dolayı bir kişiye ya da toplumsal gruba yönelik eşitlikçi olmayan farklı muameleleri kapsarken, dolaylı ayrımcılık tarafsız görüldüğü halde belirli kişi veya toplumsal gruplara yönelik eşitsiz muameleye işaret eder (Korkut, 2009: 46). Bu ayrımcılık türlerine eklenen üçüncü bir ayrımcılık türü ise dolayısıyla ayrımcılıktır. Bu ayrımcılık türünü diğer ikisinden ayıran ise “bir kişinin kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması” (Gül ve Karan, 2011: 17) şeklinde tanımlanmasıdır.¹

“Bizde ırkçılık olmaz” ya da “biz hoşgörü toplumuyuz” gibi popüler söylemler de yukarıda bahsedilen insan hakları konusundaki normatif çerçevenin gerektirdiği söylemin gereği gibi düşünebilir. Çünkü ırkçı ya da ayrımcı olduğunu kabul etmek hem yasaların dışına çıkan hem de toplumsal

olarak gayrimeşru olan bir davranıştır. O nedenle hiç kimse ya da hiçbir devlet ayrımcılık yaptığını ya da ayrımcılığı desteklediğini kabul etmezken gerçekte pek çok ayrımcılığın gündelik hayatta yaşandığını görürüz.

Ayrımcılık, toplumsal grup temelli hiyerarşilerin belirgin olduğu toplumlarda oldukça yaygındır. Bir kişinin etnik kökeninden dolayı başka bir kişiyi işe almaması, ona ev vermemesi ya da çocuklarının o kişinin çocuklarıyla oynamasına izin vermemesi bireysel bir ayrımcılık örneği olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tür pek çok ayrımcılığın zaman içinde birikmesi, toplumsal grup temelli toplumsal eşitsizliğin kalıcı hale gelmesine katkıda bulunur. Toplamların eşitsiz yapısı ayrımcı uygulamaları da kaçınılmaz hale getirir. Eşitsizlikten avantaj sağlayanların, yani toplumsal olarak daha üstte yer alan gruplar için de ayrımcılık daha kolay gerçekleştirilir. Hiyerarşik toplum yapısında, eşitsizliği sürdüren ve pekiştiren eylemleri gerçekleştirmek, bu hiyerarşiye karşı çıkan eylemleri gerçekleştirmekten daha kolaydır, çünkü avantajlı gruplar toplumsal değerlerin paylaşımı konusunda her zaman daha fazla imkana sahip olur (Pratto ve ark., 2006: 278). Tüm bu nedenlerle günümüz toplumlarında var olan eşitsizliklerin sorgulandığını ve ayrımcılık konusunun insan hakları gündeminin en önemli başlıklarından birini oluşturduğunu söylemek olanaklıdır.

Ayrımcılıkla Mücadele

Ayrımcılığın tarihi çok eskilere dayansa da ayrımcılıkla mücadele konusunda mihenk taşı olarak kabul edilen uluslararası sözleşmelerin ortaya çıkışını 2. Dünya Savaşı'nın sonrası olarak tarihlendirebiliriz. Bu tarihten sonra, Türkiye'nin de imzacıları arasında olduğu ve ayrımcılık yasağına yer veren BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi; BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; BM Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesi; BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi ve BM Engelli Hakları Sözleşmesi gibi bir dizi küresel sözleşme ortaya çıkmış ve devletler tarafından imza altına alınmıştır. Buna ek olarak, bölgesel bir sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) de ayrımcılık yasağını barındıran ve Türkiye'nin de imzacısı olduğu sözleşmelerden biridir.²

Diğer insan hak ve özgürlüklerinin tam olarak sağlanması konusunda olduğu gibi, ayrımcılık yasağını uygulamada da temel yükümlülük devletlere aittir. Ancak, ayrımcılık yasağının uygulanması konusunda devletin yükümlülüklerini daha önemli kılan nokta, diğer insan hak ve özgürlükleri söz konusu olduğunda amaç devlet ve birey arasındaki ilişkide güçlü olmanın haksızlığa neden olmasını engellemek iken, ayrımcılık yasağında yalnızca

bireyle devlet arasındaki ilişkide değil, bireyler arasındaki ilişkide de bir toplumsal grubun diğer bir toplumsal gruba karşı güçsüz duruma düşmemesidir. Zira devletlerin bir toplumsal gruba yönelik ayrımcılık yapması bu bireyleri sadece devlete karşı güçsüzleştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumdaki diğer gruplara ve bireylere karşı da güçsüzleştirir (Gül ve Karan, 2011: 141). Bu nedenle devletlerin ayrımcılık yasağı konusunda sıkı yasal düzenlemeler ve ayrımcılıkla mücadele konusunda etkin politikalar yapma yükümlülüğü vardır.

Örneğin en temel insan hakları metni olan İHEB’in ilkeleri göz önüne alındığında, ilkesel açıdan bakılırsa trans bir yurttaş insan olarak doğmuş olmaktan ötürü istediği işte çalışma, seyahat etme, uygun koşullarda barınma ve eğitimden yararlanma haklarına sahiptir. Ancak pratikte maddi açıdan eşitliğin sağlanamaması durumunda translar bu haklarından öngörüldüğü gibi faydalanamamakta ve ayrımcılığa uğramaktadır. Hatta cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığa yönelik etkin politikalar ve yasal koruyuculuğun olmaması nefret cinayetlerine varan ciddi ayrımcılıklara yol açmaktadır.³ Bu nedenle, ayrımcılık konusundaki toplumsal ve hukuki düzenlemeleri yapmakta başat sorumlu olan devletlerin, hâlihazırdaki yapısal eşitsizlikleri de gözeterek gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Nitekim devletlerin ayrımcılık konusundaki yükümlülüğü aşağıdaki gibi özetlenebilir.

“Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda devletlerin yükümlülüklerinden bahsederken, ikili bir ayrım yapmak zorunludur. İlk olarak devletin ayrımcılıktan kaçınma yükümlülüğü söz konusudur. Bu yükümlülük sözleşmelerde ve yasal metinlerde “her türlü tedbir” ile ifade edilir. İkinci olarak ise kaçınmanın ötesinde, özel önlemler gibi bir dizi önlem alma yükümlülüğüdür. Bu şekilde ayrımcılıktan kaçınma şeklinde negatif bir yükümlülüğün yanında pozitif yükümlülükler de söz konusudur. Bunların bir kısmı ayrımcılığın önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına yönelik iken, geçici özel önlemler olarak anılan bir kısmı ise ayrımcılığın geçmişten gelen etkilerini ortadan kaldırarak eşitliği sağlamaya yöneliktir” (Gül ve Karan, 2011: 8).

Türkiye Cumhuriyeti devleti, imzalamış olduğu uluslararası sözleşmelerin anayasal olarak bağlayıcılığından dolayı ayrımcılık yasağı konusuna anayasasında, TCK ve İş Kanunu gibi bazı özel kanunlarında yer vererek taahhütte bulunmuş olsa da ayrımcılık toplumsal bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye’de ayrımcılığa uğrayan bireylerin başvuru yapabileceği kamu kurumları sınırlı olmakla birlikte, savcılığa suç duyurusunda bulunmak, 2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) ve 2016 yılında kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi kamu kurumlarına başvurmak hak arama mekanizmalarının başında gelmektedir. İç hukuk yollarının tüketilmesi sonrası Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkının tanınması da 2012 yılı itibarıyla gerçekleştirilen bir uygulamadır. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları, Anayasa Mahkemesi dâhil tüm iç hukuk yollarını denedikten sonra Türkiye’nin Avrupa Konseyi üyesi ve AİHS imzacı ülkeleri arasında olmasından dolayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) başvuru yapma hakkına da sahiptir. Ancak, Türkiye’deki yargı sürecinin yavaş işlemesi, ayrımcılığa ya da başka bir hak ihlaline uğramış bir yurttaşın yıllar boyunca hukuk mücadelesi vermesini gerektiren bir sürece dönüşebilmektedir. Türkiye’de yurttaşların yargıya güveninin düşük olduğu bilinmektedir. Nitekim Dünya Adalet Projesi (World Justice Project) tarafından gerçekleştirilen hukukun üstünlüğü endeksinde Türkiye 2023 yılında 140 ülke arasında 117. sırada yer almıştır.⁴

Avrupa Birliği’nin (AB) Genişleme Politikası çerçevesinde Türkiye’ye dair hazırladığı 2023 raporunda⁵ Türkiye’deki ihlaller konusunda aile içi şiddet, psikolojik ve fiziksel istismar, cinsel taciz, tecavüz, namus cinayetleri, ısrarlı takip ve zorla evlendirme dâhil olmak üzere kadına yönelik her türlü şiddetle etkin bir şekilde mücadele etmek amacıyla yasal çerçeveyi ve uygulamasını iyileştirmek, LGBTİQ+’lara yönelik olanlar dâhil olmak üzere her türlü ırkçılık ve ayrımcılıkla etkin bir şekilde mücadele etmek ve azınlıkların korunmasını sağlamak için yasal çerçeveyi ve uygulamasını iyileştirmek gibi yükümlülüklerinin altı çizilmektedir.

Ayrımcılık yasağı konusunun ayrıca ele alındığı raporda şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Ayrımcılık yasağına ilişkin mevzuat Avrupa standartlarıyla uyumlu değildir ve uygulamada gerektiği şekilde yürürlüğe konmamaktadır. Kamu görevlerine ilk defa atanacak kişiler için güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması yapılmasına ilişkin Nisan 2021 tarihli Kanunun uygulanmasına ilişkin ciddi endişeler bulunmaktadır; zira bu Kanun sadece kesinleşmiş mahkûmiyet kararlarını değil, aynı zamanda diğer faktörleri de (örneğin, devam eden soruşturmalar, görülmekte olan davalar ve hatta bir kişi aleyhindeki istihbarat) değerlendirmeye almaktadır. OHAL kapsamında çıkarılan ve keyfi ihraçlara olanak tanıyan kanun hükmünde kararnamenin süresi Temmuz 2022’de

dolmuştur. Ancak, Devlet Memurları Kanunu'na dayanılarak, kamu görevlilerinin objektif kriterler olmaksızın ihraç edilmesine devam edilmiştir. Belirsiz yasal gerekçelerle kamu çalışanlarına yönelik fişleme ve ayrımcılık yapıldığına ilişkin raporlar devam etmiştir. Etnik, dini temeller, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ve nefret suçu vakaları kaydedilmeye devam etmiştir” (s. 39).

TİHEK gibi bir kurumun varlığı ayrımcılıkla mücadele konusunda atılmış oldukça önemli bir adım olmakla birlikte bu kurumun işleyişindeki sorunların yurttaşların hak arama çabalarının karşılıksız kalmasına yol açmasını engellemek gerekir. Örneğin TİHEK Kanunu'nun 3. maddesi ayrımcılık yasağını cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayandırmıştır⁶ ve cinsel kimliğe veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılık bu maddeye dayandırılarak bir ayrımcılık türü olarak kabul edilmemektedir. Nitekim TİHEK, bu konuda kendisine yapılan başvuruları ayrımcılık olarak kabul etmemiştir.⁷ Kaldı ki, TİHEK'in ayrımcılık yapıldığına karar vermesi durumunda ayrımcılıktan doğan zararları tazmin ettirme yetkisi olsa da bu konuda sistematik takibi ve zorlayıcılığı kurumun kendisi dışındaki etkenlerden kaynaklanan nedenlerle yetersiz kalmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2023).

Ayrımcılıkla mücadele konusunda kamu kurumları kurularak ayrımcılık ve hak ihlallerine yönelik mücadelenin arttırılacağı düşüncesinin gerçekte bir dönüşüme yol açmadığı Türkiye örneğinden de görülmektedir. Çünkü toplumsal güç ve tahakküm ilişkilerini ortadan kaldırmadan ayrımcılığı ortadan kaldırmak imkânsızdır. İdeal açıdan herkesin doğuştan eşit olduğu varsayımının ötesine geçilerek, hem mevcut düzenlemelerle ayrımcılığın önüne geçilmesi hem de geçmişten gelen ve ayrımcılık dolayısıyla yaşanan kayıpların telafi edilmesini sağlayan düzenlemeler ortaya çıkarılmadan ayrımcılığın ve getirdiği zararların yok edilmesi neredeyse imkânsız görünmektedir.

Yukarıda yapılan tartışmalar çerçevesinde bu çalışmanın öncelikli hedefi, 18-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin insan hakları ve ayrımcılık hakkındaki algılarının anlaşılmasıdır. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. 18-25 yaş arası üniversite öğrencisi gençlerin Türkiye'deki insan hakları ihlali ve ayrımcılığa ilişkin algıları nasıldır?
2. Bu genç öğrenciler hangi konularda ayrımcılık olduğunu düşünüyor?

3. Gençlerin ayrımcılık konusundaki hak arama mekanizmaları hakkındaki bilgileri ne düzeydedir?
4. Ayrımcılığa uğrama durumunda hak arama mekanizmaları ne oranda kullanılmaktadır?

Çalışmanın Yöntemi ve Alan Çalışması

Bu çalışmada nicel ve nitel veri toplama teknikleri karma araştırma deseni çerçevesinde birleştirilmiştir. Öncelikle, yukarıda belirlenen hedefler doğrultusunda başta Türkiye genelini temsil eden sekiz ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Diyarbakır, Hatay, Mardin ve Mersin)⁸ ve diğer illerde toplam 349 kişiye internet ortamı üzerinden anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcının kendisi ve çevresiyle ilgili bilgi elde etmeye yönelik olarak sorulan yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik sorulardan oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümü, katılımcıların ayrımcılık algı ve deneyimlerini, hak arama mekanizmalarını kullanıp kullanmadıklarını vb. anlamaya yönelik oluşturulmuştur. Anket uygulamasından elde edilen yanıtlar nicel verileri analiz etmeyi sağlayan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler betimsel analize (frekans analizi) ve kategorik değişkenleri karşılaştırmak için ki-kare testine tabi tutulmuştur.

Alan çalışmasının ikinci ayağı, yukarıda adı geçen sekiz kentte yaşayan ve o kentlerde üniversite öğrencisi olan 18-25 yaş arası toplam 16 genç ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerdir. Bu görüşmeler internet ortamında yapılmış ve kamera kayıtları alınmıştır. Burada amaç, nicel araştırmadan elde edilen verilerin nitel araştırma ile elde edilen veriler ile derinleştirilerek tartışmasını yapmaktır. Hem nicel hem de nitel veriler 2023 yılı aralık ayında toplanmıştır.

Bu çalışmada Creswell (2007: 58) tarafından nitel araştırma geleneklerinden biri olarak sınıflanan fenomenolojik gelenek benimsenmiştir. Bu tip bir araştırma odağının genel çerçevesi, bireylerin herhangi bir olguya ilişkin deneyimlerinin özünü anlamayı içermektedir ve araştırılan olguyu deneyimlemiş olan 5 ile 25 arasında katılımcıyla yapılmış derinlemesine görüşmeleri veri toplama aracı olarak kullanılmaktadır (Creswell, 2007: 78-79). Nitel araştırmalar aracılığıyla insanların nasıl yaşadıkları, nasıl davrandıkları, neyi ne şekilde algıladıkları ve neye nasıl tepki verdikleri anlamlandırılmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır (Rothery ve ark., 1996: 4). Araştırmacının buradaki rolü, insanların deneyimlemiş oldukları toplumsal olguları, kendilerini, diğer insanların davranışlarını ve düşüncelerini nasıl yorumladıklarını anlamaktır. Dolayısıyla araştırmanın paradigması, deneyimlenen bir olgu çerçevesinde

insanların düşüncelerini, tutum, davranış ve algılarını, deneyimlenen bu olgu çerçevesinde değişen toplumsal ilişkilerini ve bunlara ilişkin algılarını belirli bir toplum ve kültür içinde anlamaya çalışan yorumlayıcı bir paradigmadır (Glesne, 2013: 11).

Yukarıda açıklanan gelenek ve paradigma çerçevesinde bu çalışmada ayrımcılık ve insan hakları konusunda 18-25 yaş arası üniversite öğrencisi gençlerin yaşadıkları deneyimlere ilişkin algıları ortaya konmaya çalışılırken, gerçeğin toplumsal bir ortamda oluştuğu ve sürekli değiştiği benimsenmiş, bir şeyi bilmenin, insanların bazı olguları ve kendi deneyimlerini nasıl yorumladıkları ve anlamlandırdıkları ile ilgili olduğu öngörüsüyle hareket edilmiştir (Glesne, 2013: 11).

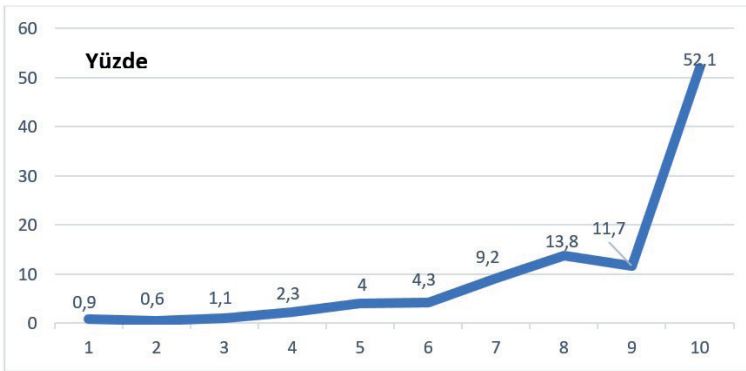
Bu çalışmada görüşmelere ilişkin ses kayıtları ve yazarak alınan notların dökümleri bilgisayar ortamına aktarılmış ve daha sonra verilerin analizine başlanmıştır. Verilerin analizinde MAXQDA Nitel Veri Analiz programı kullanılmıştır.

Bulgular

Ayrımcılık Algısı

Bu çalışmaya katılan öğrencilere öncelikle ayrımcılık konusunda ne düşündüklerini anlamak için birkaç soru yöneltilmiştir. Bunlardan ilki, Türkiye’de ne düzeyde bir ayrımcılık yaşandığını 1’den (hiç yaşanmıyor) 10’a (çok fazla yaşanıyor) kadar değerlendirmelerini isteyen sorudur. Aşağıdaki grafikte bu soruya verilen yanıtlar gösterilmektedir.

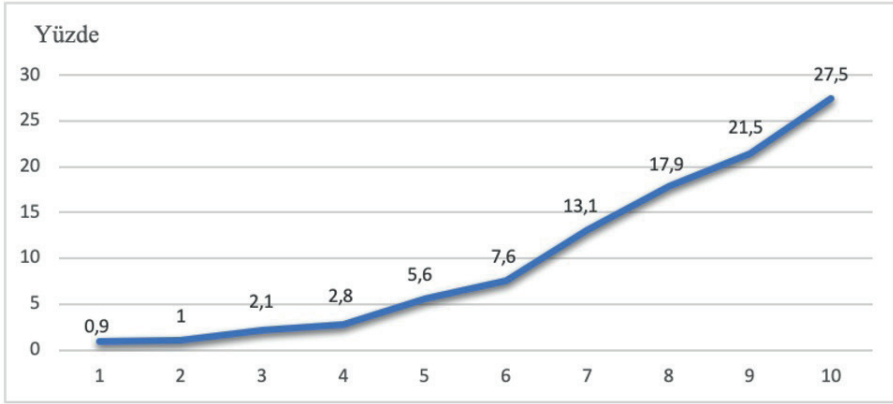
Grafik 1: Türkiye’de Ayrımcılığın Yaygınlığı Algısı

Ortalama: 8,62 Medyan: 10 Mod: 10 Std. sapma: 1,933 Sayı: 349

Grafikte görüldüğü gibi 18-25 yaş arasında olan üniversite öğrencisi gençlerde ayrımcılık algısı oldukça yüksek. Ayrımcılığın çok yaygın olmadığını düşünenlerin oranı (5 ve daha az puanlayanlar) yaklaşık %9'dur. Ayrımcılığın kısmen yaygın olduğunu düşünenlerin oranı (6 ve 8 arası puanlayanlar) %27,3'tür. Çok yaygın olduğunu belirtenlerin oranı ise (9 ve 10 puan olarak puanlayanlar) %63,8'dir. Bu yüksek çıkan sonucu çok beklemediğimizi belirtmekte fayda var, ancak nedeni anlaşılmaz değildir. Öncelikle, daha önce ayrımcılıkla ilgili yapılan bazı çalışmalarda bu oran çok daha düşük bir oranda raporlanmıştır. Örneğin aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi TOHAV'ın (Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı) 2020 yılında 18-65 yaş arasındaki bireylerle yaptığı bir çalışmada ayrımcılık algısını 9-10 arası puanlayanların oranı %49'dur (Bkz. Grafik 4). Grafik 3 ve 4 karşılaştırıldığında iki araştırma arasında ayrımcılık ile ilgili olarak olumsuz anlamda giderek artan bir eğilim olduğunu söylemek mümkün görünüyor.

Grafik 4: TOHAV Araştırması Ayrımcılığın Yaygınlığı Algısı⁹

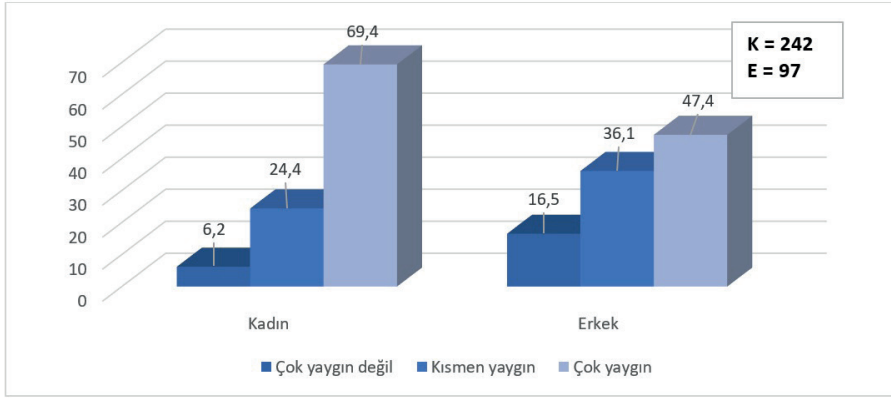
Hrant Dink Vakfı'nın her yıl yayınladığı "Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem" raporları bu değişimi açıklamak için bize veriler sunmaktadır. Örneğin 2017'de tespit edilen nefret söylemi içerisinde "düşmanlık ve savaş söylemi" %12 iken 2019 yılında %18'in üzerine çıkmıştır.¹⁰ Dolayısıyla, Türkiye'deki mevcut kutuplaştırıcı politik ortamın, popülist ayrımcı nefret söylemlerinin toplumsal grupların ve bireylerin ayrımcılık algılarını da zaman içerisinde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer taraftan 18-25 yaş arasındaki üniversite öğrencileri ile yapılan bu çalışmada ayrımcılık oranının çok daha yüksek çıkmasının başka nedenleri

de olabilir. Öncelikle, bahsettiğimiz diğer çalışmalar tüm yaş gruplarını kapsamaktadır. İnsanların daha ileri yaşlarda deneyimledikleri tavır ve davranışları ayrımcılık olarak kodlamamaları mümkündür, zira zaten kanıksadıkları, her zaman karşılaştıkları, dolayısıyla olağan davranışlar olarak görmeleri olasılığı daha yüksektir. Oysa daha genç yaşlardaki bireylerin deneyimlediklerini ayrımcılık olarak kodlama olasılıkları daha yüksektir, zira ya ilk kez deneyimlemektedirler ya da ayrımcılık algıları daha ileri yaştakilere göre farklıdır. Buna ek olarak bundan 20 yıl öncesine göre bugün ayrımcılık hakkında çok daha fazla bilgi sahibiyiz ve ne türden muamelelerin ayrımcılık olduğu konusunda daha net tanımlamalarımız var. Bu durum gençlerin ayrımcılık algısını da daha hassaslaştırıyor olabilir.

Bu konuda cinsiyetler arasında anlamlı bir farkın ortaya çıktığını vurgulamak gerekir. Aşağıdaki grafik ayrımcılığın yaygınlığına ilişkin algının cinsiyetler arasında nasıl farklılaştığını göstermektedir.

Grafik 2: Cinsiyetlere Göre Ayrımcılık Algısı

$$\chi^2 = 16,756$$

$$P < .000$$

Beklendiği gibi kadınların ayrımcılık algısı erkeklere göre çok daha yüksektir ve cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P < .000$).¹¹ Bu sonucun en önemli nedenlerinden biri, kadınların cinsiyetlerinden dolayı daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaları olabilir. Ayrıca, son yıllarda artan kadına yönelik şiddet olayları kadın katılımcılarda ayrımcılık algısını artırmış gibi görünüyor. Son olarak bu sonucun Türkiye’de kadın hakları hareketlerinin ve örgütlerinin faaliyetlerinin artmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir.

Burada bir noktaya vurgu yapmak gerekiyor. Öncelikle, öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumu, gelir düzeyi ve sosyo-ekonomik duruma ilişkin algıları ile ayrımcılık algısı konusunda anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıyor. Ancak öğrencilerin milliyetçi olup olmama, dindar olup olmama ve sol ya da sağ düşünceleri benimseme konusundaki tutumları ayrımcılık algısını oldukça etkiliyor. Aşağıdaki tablo bu konuda yapılan karşılaştırmayı göstermektedir.

Tablo 1: Milliyetçilik, Dindarlık ve Politik Fikirlerle Göre Ayrımcılık Algısı

Ayrımcılık					
Milliyetçilik	Çok Yaygın Değil	Kısmen Yaygın	Çok Yaygın	TOPLAM	Ki-Kare
Çok Milliyetçi Değil	29	42,1	63,3	53,9	$\chi^2 = 35,605^{***}$
Kısmen Milliyetçi	29	42,1	29,1	32,7	
Tamamen Milliyetçi	42	15,8	8,5	13,5	
TOPLAM	100	100	100	100	
Dindarlık					
Çok Dindar Değil	45,2	58,9	71,3	65,6	$\chi^2 = 11,164^*$
Kısmen Dindar	45,2	33,7	24,7	28,9	
Tamamen Dindar	9,6	7,4	4	5,4	
TOPLAM	100	100	100	100	
Siyasal Yelpaze					
Ortanın Solu	25,8	51,6	67,3	59,3	$\chi^2 = 23,088^{***}$
Orta	67,7	45,3	30,9	38,1	
Ortanın Sağı	6,5	3,2	1,8	2,6	
TOPLAM	100	100	100	100	

***P < .000

*P < .05

Yukarıdaki tablo incelendiğinde milliyetçilik ve siyasal yelpaze söz konusu olduğunda oldukça anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Kısacası, **kendisini milliyetçi görenler ve kendisini ortanın sağında görenler Türkiye’de ayrımcılığın çok yaygın olmadığını düşünmektedir**. Dindarlık konusunda aynı farklılık kısmen de olsa anlamlıdır. Yani, **kendisini çok dindar görmeyenler Türkiye’de ayrımcılığın çok yaygın olduğunu düşünmekte** ve bu konuda kendisini kısmen ve tamamen dindar görenler ile anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki düşüncelerimizi daha ileriye taşımak için katılımcılara Türkiye’de hangi ayrımcılık biçimlerinin hangi sıklıkla yaşandığına ilişkin gözlemleri sorulmuştur.

Tablo 2: Ayrımcılık Nedenleri ve Sıklığı

	Hiçbir Zaman	Çok az	Bazen	Genelde	Her Zaman
Etnik kökene dayalı ayrımcılık	2,6	7,7	22,9	34,4	32,4
Dini inanca / inançsızlığa dayalı ayrımcılık	3,4	9,7	18,6	32,4	35,8
Mülteci/göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık	5,4	3,4	13,8	26,1	51,3
Engelliliğe dayalı ayrımcılık	10,3	20,3	33,2	22,3	13,8
Dış görünüş/kılık kıyafet nedeniyle ayrımcılık	3,2	7,7	22,3	32,7	34,1
Yaşa dayalı ayrımcılık	10	25,2	30,9	17,5	16,3
Cinsiyete dayalı ayrımcılık	3,2	4,9	14,6	29,5	47,9
Cinsel yönelime/ Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık	3,2	4	9,7	17,2	65,9
Siyasi görüşe dayalı ayrımcılık	2,6	3,4	13,2	18,6	62,2
Ekonomik koşullara dayalı ayrımcılık	3,2	10,6	22,1	26,6	37,5
Dolayısıyla ayrımcılık	7,7	14	19,5	22,1	36,7

Her zaman yaşandığı belirtilen ilk dört ayrımcılık biçimi, sırasıyla **cinsel yönelime/cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık, siyasi görüşe dayalı ayrımcılık, göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık ve cinsiyete dayalı ayrımcılıktır**. Bu çerçevede sonuçların hiç şaşırtıcı olmadığı, gerçekten de bugün ülkemizde karşılaşılan en önemli ayrımcılık biçimlerini yansıttığını vurgulamak gerekir ve araştırmaya katılan gençler bu durumun oldukça farkındadır. Daha da önemlisi, “genelde” ve “her zaman” yanıtını verenlerin oranının, yaşa ve engelliliğe dayalı ayrımcılık maddeleri dışında diğer tüm maddelerde katılımcıların yarısından daha fazlasını kapsadığı görülmektedir.

Bu çalışma için gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde de **yüksek bir ayrımcılık algısı** olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim 16 görüşmecinin tamamı da Türkiye’de ayrımcılığın yaygın olduğunu vurgulamışlardır. Ne tür ayrımcılıklar yaşandığı sorusuna verilen yanıtlar ise çeşitlidir.¹²

Cinsiyet temelli ayrımcılıklar, cinsel yönelim temelli ayrımcılıklar ve etnik kökenli ayrımcılıklar olduğunu düşünüyorum. En yakın örnek verebileceğim şey hukuk bölümünü ilk kazandığımda bir tanıdığımız avukat kadınları icraya gönderemiyoruz diyerek kadınların okumasını uygun bulmuyorum dedi. Erkeğin orada daha iş bitirici ve daha otoriter işleri halledebileceklerini düşünüyor olmalı (Döndü, 23, Mersin).

Başat olarak 3 temel ayrımcılık var: Etnisite, cinsiyet ve dine dayalı ayrımcılıkları Türkiye için düşünüyorum. Ben bu ülkede Kürt bir kadın olarak çok daha fazla ayrımcılığa maruz kalıyorum, çoklu (kesişimsel) ayrımcılıklar yaşıyorum. Bir de inanmasam hiç görünür olmayacak. Yakın zamanda bir kadın öldürüldü Dara’da. Basın açıklamaları ve yürüyüş yapacaktık konuyla ilgili ancak seçim güvenliği nedeniyle bize müdahale edildi. Ancak aynı hafta Filistin’e destek yürüyüşüne müdahale edilmemesi bunun açık bir örneğidir (Süreyya, 24, İstanbul).

Kadınlar, cinsel yönelimden (dalga konusu olma, damgalanma) dolayı ayrımcılıklar, dinden kaynaklı ayrımcılıklar. Dindarlar da inancı olmayanlar da yaşıyor. Dindarlar açısından doğrudan haklarında konuşulmuyor ama aslında daha çok damgalanıyorlar (Enis, 23, Yalova).

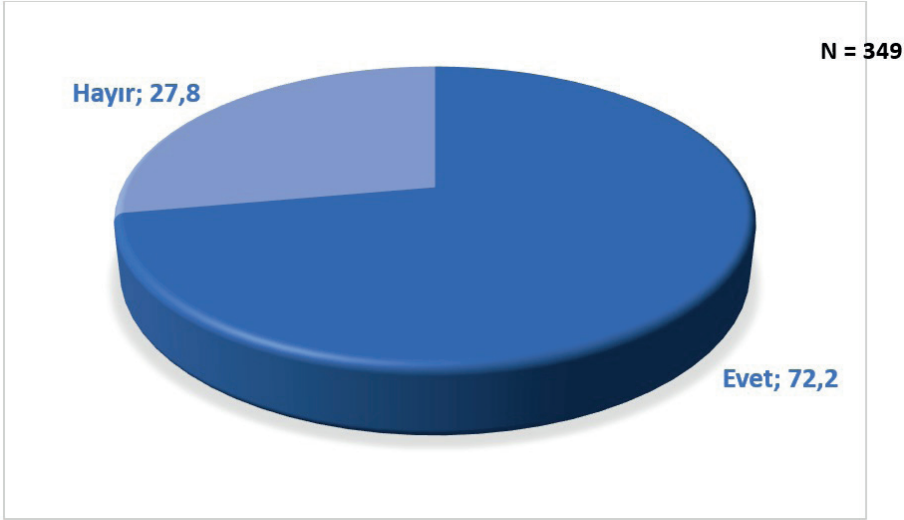
Sağ-solla ilgili bir ayrımcılık olduğunu düşünüyorum. Hükümetin kendisinden olmayan herkese karşı çıkması söz konusu. Aile yapısını bozuyor gerekçesiyle çok çirkinleşen bir yere geldiğini düşünüyorum (Kezban, 24, Mersin).

Görüldüğü gibi 18-25 yaş arasındaki üniversite öğrencisi gençlerde yüksek düzeyde bir ayrımcılık algısı var. Son birkaç yılda yaşanan daha açık ayrımcılıklar da düşünülürse (öğretmen atamalarındaki ayrımcılıklar, seçilmiş belediyelerin başkanlıklarına kayyım atamaları vb.) bu algının toplumun tümünde giderek daha fazla artacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ayrımcılık Deneyimleri

Ayrımcılık algısı ile bağlantılı olarak düşünülebilecek bir başka konu, insanların bizzat kendilerinin deneyimledikleri ayrımcı uygulamalardır. Araştırmanın katılımcılarına yaşadıkları bir ayrımcılık varsa buna ilişkin deneyimleri ve mücadele biçimleri sorulmuştur. Bu konudaki ilk soru, daha önce en az bir kere ayrımcılıkla karşılaşmış karşılaşmadıklarına yöneliktir.

Grafik 3: Ayrımcılık Yaşadınız mı?

Grafikten görüleceği gibi öğrencilerin yaklaşık dörtte üçü en azından bir kez ayrımcılık yaşadığını belirtmiştir. İnsanların karşılaştıkları tutum ve davranışları türlü nedenlerle (kanıksama, alışma vb.) ayrımcılık olarak kodlamama/kodlayamama durumu da olabileceği düşünülünce yukarıdaki soruya evet yanıtı verenlerin oranının daha da yüksek olabileceğini düşünmek gerekir. Bu veri cinsiyetlere göre karşılaştırıldığında tahmin edilebileceği gibi kadın ve erkekler arasında ayrımcılık deneyimleri konusunda kısmen de olsa anlamlı bir fark vardır (sırasıyla %75,6 ve %60,8, $P < .01$).

Yukarıdaki soru milliyetçilik, dindarlık ve siyasal yelpazede kendini tanımlamayla karşılaştırıldığında ilginç sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Nitekim milliyetçilik düzeyi söz konusu olduğunda çok milliyetçi olmadığını belirtenler tamamen milliyetçi olduğunu belirtenlere göre ($P < .000$), siyasal yelpazede ortanın solu ve ortanın sağında kendisini tanımlayanlar ortada olduğunu tanımlayanlara göre ($P < .000$) ve çok dindar olmadığını belirtenler tamamen dindar olduğunu belirtenlere göre ($P < .01$) daha fazla ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Bu konudaki görüşümüzü biraz daha geliştirebilmek için ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtenlere hangi nedenle ve ne sıklıkla bir ayrımcılık yaşadıklarına ilişkin bir soru yöneltmiştir.

Tablo 3: Deneyimlenen Ayrımcılık Nedenleri ve Sıklığı

	Hiçbir Zaman	Çok az	Bazen	Genelde	Her Zaman
Etnik kökene dayalı ayrımcılık	37,5	12,5	22,7	13,1	14,2
Dini inanç / inançsızlığa dayalı ayrımcılık	20,6	14,4	25,8	20,1	19,1
Mülteci/göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık	85,1	4,7	2,7	4,7	2,7
Engelliliğe dayalı ayrımcılık	87,5	6,3	4,2	1,4	0,7
Dış görünüş/kılık kıyafet nedeniyle ayrımcılık	17,9	16,8	29,1	19,4	16,8
Yaşa dayalı ayrımcılık	29,2	20,2	26,8	13,7	10,1
Cinsiyete dayalı ayrımcılık	17,2	6,1	24,2	21,2	31,3
Cinsel yönelim/ Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık	46,4	8,3	13,1	8,9	23,2
Siyasi görüşe dayalı ayrımcılık	9,7	7,8	23,8	24,8	34
Ekonomik koşullara dayalı ayrımcılık	21,4	25,4	23,1	13,3	16,8
Dolayısıyla ayrımcılık	25,4	14,2	18,3	17,8	24,3

Bir noktaya vurgu yaparak başlayalım. Öncelikle, örneğin mülteci/göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık yaşadığını belirtenlerin oranının düşük olması ülkemizde bu konuda ayrımcılık yapılmadığı ya da çok az görüldüğü biçiminde yorumlanmamalıdır. Zira bu durum bu çalışmaya katılanların demografik durumuyla ilgilidir. Yani bu çalışma özel olarak örneğin mülteciler/göçmenlerle yapılmadığından bu çalışmaya katılanlar bu türden bir ayrımcılıkla karşılaşmadıklarını söylemişlerdir. Zira Tablo 2'ye tekrar bakılırsa katılımcılar için mülteci/göçmen olmak yüksek düzeyde bir ayrımcılık nedenidir. Yani bu konularda ayrımcılık yaşama oranının düşük olması Türkiye'de bu türden ayrımcılıklara az rastlandığı biçiminde yorumlanmamalı, bu çalışmanın sınırlılıklarından kaynaklı olarak düşünülmelidir.

Tablo 3'e göre katılımcıların önemli bir çoğunluğu **en az bir kere siyasi görüşe dayalı ayrımcılık** deneyimlemişlerdir (Hiçbir zaman diyenler sadece %9,7'dir). Bu durum ülkemizdeki siyasal iktidarın ayrımcı ve kutuplaştırıcı tavrı ile ilişkili gibi görünüyor. İkinci ve üçüncü sırada cinsiyete dayalı ayrımcılık ile dış görünüşe/kılık kıyafete dayalı ayrımcılık biçimi gelmektedir ki, bunlardan ilki zaten önceden tahmin edilebilecek bir durumdur. Ancak dış görünüş/kılık kıyafet nedeniyle yaşanan ayrımcılık deneyimi yaş nedeniyle gençler arasında daha fazla yaşanan bir ayrımcılık deneyimi olarak düşünülebilir.

Görüşmelerde de benzer ayrımcılık deneyimleri vurgulanmıştır.

Bir işe girecektim. Annemin kökeni (Pazarcık) Alevi, bunu doğrudan bana söylediler. Böyle bir olayla karşılaştım. Ya kimseye bir şey söylemeyecektim ya da söyleyecektim. Artık söylemek daha çok istiyorum bu olaydan sonra (Güneş, 21, Mersin).

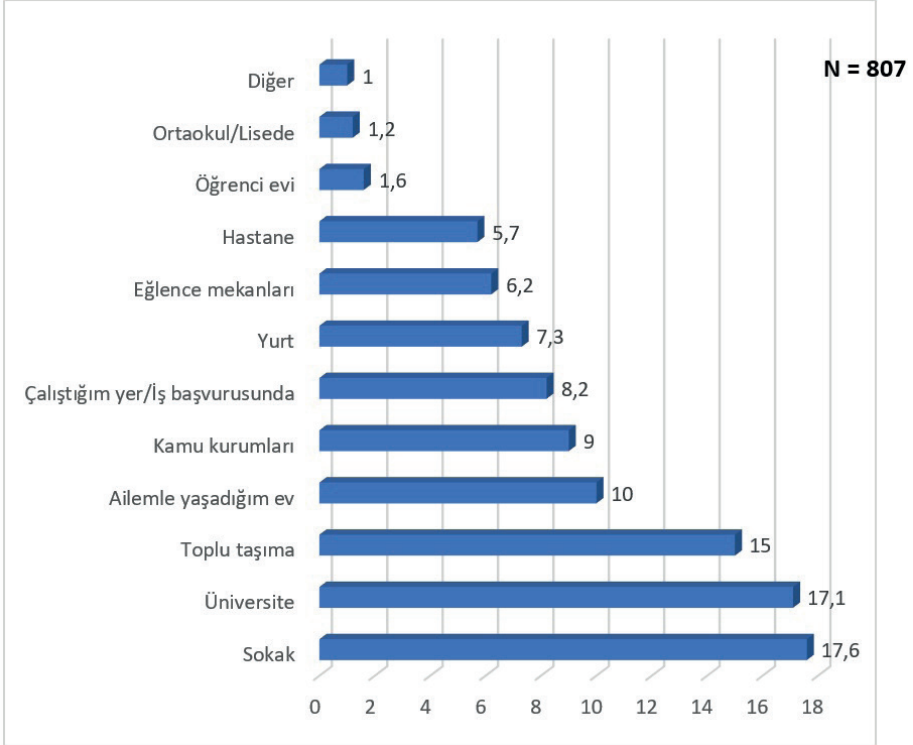
Hâkimlik savcılık sınavlarına girme olayları var. Boşuna uğraşma kütüğüne baktıklarında seni almazlar söylemiyle karşılaşıyorum. Kadınlara ceza davalarını genelde vermiyorlar. Kadınları gece görevlerine vermeme gibi “onlarla mı uğraşacağız” ya da “gece ne işi var dışarıda” söylemi karşılaştıklarım arasında (İlkiz, 22, Mersin).

Toplum bazında kadın olduğum için yaşadım. Lisede muhafazakâr bir okulda okudum. Sanat aktivitelerine katılmama izin verilmedi. Şarkı söylemem, sahnede olmam uygun görülmedi. Herhangi bir yasal başvuru mekanizmasına başvurmam. Aileme anlattım. Ailem de açıkçası geçiştirdi. Ülkemizdeki hukuksal gelişmeleri gördükçe bunlar

benim cesaretimi kırmıyor değil. Ama sonuç olarak bir adım atmam gerektiğini düşünüyorum. Devlet dışında başka aygıtlar var mı? Sivil toplumun bunun için çok önemli bir araç olduğunu düşünüyorum. Bazı şeylerin temel vatandaşlık bilgilerine dâhil edilerek verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Akran öğrenmesini sağlıyor. Fiziksel ve online etkinliklerin teşvik edici olacağını düşünüyorum (Naz, 22, Ankara).

Bu konudaki düşüncelerimizi biraz daha geliştirebilmek için en az bir kez ayrımcılık yaşadığını belirten katılımcılara bu deneyimi nerede yaşadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 4: Ayrımcı Uygulamaya Maruz Kalınan Yer*

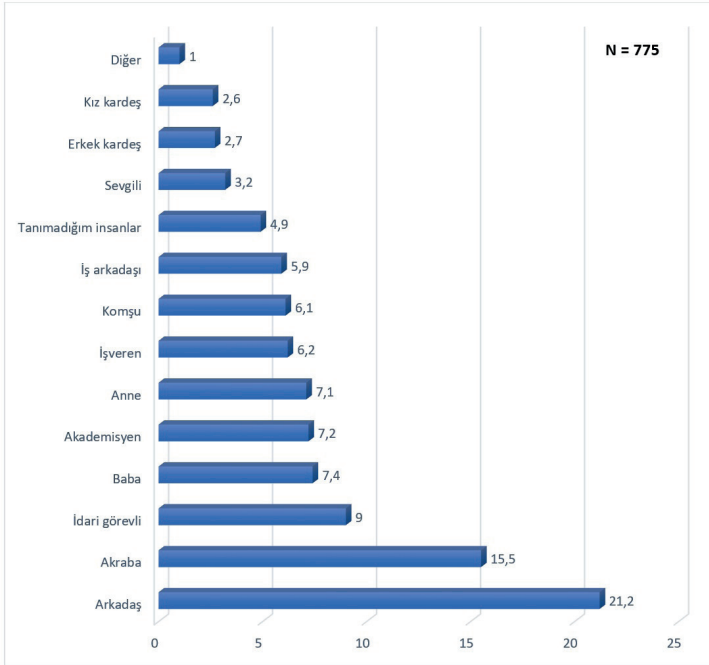

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Görüldüğü gibi ayrımcılıkla en fazla karşılaşılan yerler sırasıyla sokak, üniversite ve toplu taşıma araçlarıdır. Sokak ve toplu taşıma bir arada düşünüldüğünde katılımcıların en çok ayrımcılıkla karşılaştıkları yerin bir mekânın dışında ve normal sıradan yaşam içerisinde olduğu söylenebilir. Üniversite yanıtının ikinci sırada gelmesi düşündürücüdür, zira aslında bir eğitim kurumu olarak düşünüldüğünde ve üniversite kelimesinin anlamı gereği aslında en az ayrımcılığın yapıldığı yer olması beklenir. Bu durum ülkemizdeki üniversitelerin de ne derece adına layık kurumlar olduğunu gözler önüne sermektedir. Ek olarak, katılımcıların onda biri ailesi ile yaşadığı evde ayrımcılıkla karşılaştığını belirtmektedir ki bu da aile kurumu üzerine yeniden düşünmek gerektiğini gösterir. Üniversite dışındaki kamu kurumları ve çalışılan işyeri/iş başvurusu yanıtlarının daha düşük olması bu yerlerde ayrımcılığın daha az olduğu sonucuna götürmemelidir. Zira bu durum, bu araştırmanın katılımcılarının tamamı da üniversite öğrencisi olduğundan, gerek çalışma durumunun gerekse kamu kurumları ile ilişkilerinin daha seyrek olmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Yukarıdaki sorudan elde edilen verileri daha anlamlı biçimde yorumlayabilmek için katılımcılara uğradığı ayrımcılığın kimler tarafından yapıldığı sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 5: Ayrımcılığın Failleri*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

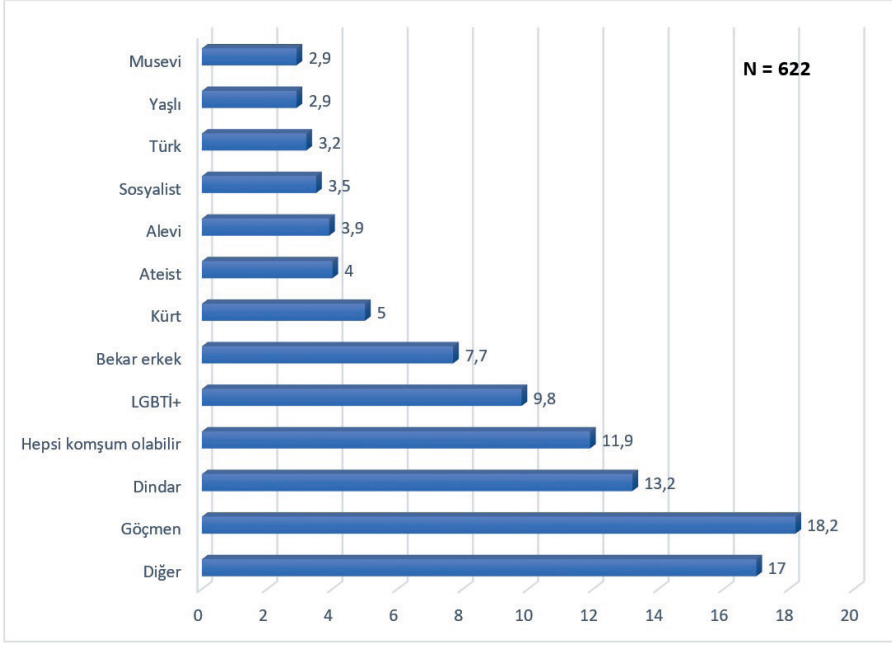
Yukarıdaki grafikte ilk bakışta en fazla ayrımcılık yapan kişinin arkadaşlar olduğu görülmektedir (%21,2). Diğer taraftan anne, baba, erkek kardeş, kız kardeş ve akraba çevresi bir arada düşünüldüğünde en fazla ayrımcılığın geniş aile içerisinde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz (yaklaşık %35). Bu durum ayrımcılığın esas olarak en yakın çevreden geldiğini düşündürüyor. Yani ayrımcılık daha çok tanıdık arkadaşlar ve aile çevresinden kaynaklanan tutum ve davranışlarla şekilleniyor gibi görünüyor. Akademisyen ve idari personel de bir arada düşünülebilir, zira katılımcıların üniversite öğrencisi olduğu göz önünde tutulduğu zaman idari personelle kastedilenin üniversite çalışanları olduğu açıktır ve her ikisinin toplamı yaklaşık %16'dır. Bu durum üniversitede ayrımcılığın neden yüksek oranda algılandığını da açıklayıcı niteliktedir.

Buraya kadar ele alınan veriler 18-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki ayrımcılığa ilişkin algılarının yüksek olduğunu, kendilerinin de kimi ayrımcılıklara maruz kaldığını göstermiştir. Burada akla bir başka soru gelmektedir. O da ayrımcılık deneyimi olan bireylerin buna karşı bir mücadeleye girip girip girmediğidir. Bu konuda elde edilen veriler son bölümde tartışılacaktır. Ancak, önce katılımcıların kendi ayrımcılık pratiklerine bakmak anlamlı olur.

Katılımcıların Ayrımcılık Pratikleri

Yukarıda sunulan veriler bu çalışmaya katılanların çoğunluğunun Türkiye'de birçok alanda önemli düzeyde bir ayrımcılık yaşandığına ilişkin algısının yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu algı kadın katılımcılarda erkek katılımcılara göre daha yüksek gibi görünüyor. Diğer taraftan tam da bu noktada katılımcıların kendilerinin ayrımcı sayılabilecek herhangi bir tutum ve düşüncelerinin olup olmadığına bakmak anlamlı olabilir. Bu başlık altında bu konuya ilişkin veriler değerlendirilecektir.

Katılımcılara öncelikle hangi toplumsal grup ya da kesimden kişiler ile komşu olmayı istemeyecekleri sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 8: Kimin Komşusu Olmasını İstemez*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Diğer kategorisi en az tercih edilen maddelerin toplamını içermektedir. Bu maddeler şunlardır: Bekâr kadın, öğrenci, Sünni, engelli, işçi, yoksul, Hristiyan.

Yukarıdaki grafiğe bakarak ilginç bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkün görünüyor. Öncelikle “ayrım yapmam” ve “herkes komşum olabilir” diyenlerin oranının katılımcıların 10’da birinden biraz fazla olduğu görülüyor. Ancak göçmen, dindar ve LGBTİ+’ların komşusu olmasını istemeyenlerin oranları ilk üç sırayı alıyor. Yukarıda (Tablo 2) özellikle göçmenlere ve LGBTİ+’lara yönelik ayrımcılığın Türkiye’de yaygın olduğunu belirten katılımcıların tutumları ve düşünceleri de bundan farklı değilmiş gibi görünüyor. Bu durum kimi zaman insanların kendi tutum ve düşüncelerinin aslında bir ayrımcılık olabileceğini düşünmemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ek olarak bu konuda cinsiyetler arasında bir farkın ortaya çıkmadığını belirtelim. Ancak söz konusu olan başka değişkenler olduğunda bazı farklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim kendisini tamamen milliyetçi olarak tanımlayanların çok milliyetçi olmadığını belirtenlere göre

Kürtlerle (sırasıyla %19,1 ve %6), LGBTİ+'larla (sırasıyla %34 ve %10,9) ve göçmenlerle (sırasıyla %48,9 ve %26,1) komşu olmak istememe oranları daha yüksektir. Benzer biçimde siyasal yelpazede ortanın sağında olduğunu belirtenlerin LGBTİ+ ve Sosyalistlerle komşu olmak istememe oranları ortanın soluna göre daha yüksektir (LGBTİ+'lar için ortanın sağı %55,6, ortanın solu %7,4; Sosyalistler için ortanın sağı %33,3, ortanın solu %2,5). Kendisini ortanın solu olarak değerlendirenlerin ise ortanın sağına göre dindarları komşu olarak istememe oranı daha yüksektir (sırasıyla %32,2 ve %11,1). Dindarlık ölçütü ile söz konusu maddeler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Anket uygulamasında katılımcıların açık uçlu bir soruyla konuya ilişkin düşünceleri açıklaması istenmiştir. Örneğin yaşlı ve engelli bireyleri komşusu olarak istemeyen bir katılımcı verdiği yanıtla ilişkin yorumunda şunları belirtmiştir:

Din ya da düşünce yapısı farklı olan insanlar önemli değil, sonuçta kutu içerisinde yaşamıyoruz. Bence her insan tarzına alışık olmalıyız, sadece yaşlı ve engelli olsa da sorun değil, ama bir gün bir şeye ihtiyacı olursa o sorumluluğu almak istemem. Çünkü istemesem bile yardım ederim (Kadın, 22).

LGBTİ+ kimliğe sahip bir kişiyi komşusu olarak istemeyeceğini belirten bir başka katılımcı yanıtı için şu yorumda bulunmuştur:

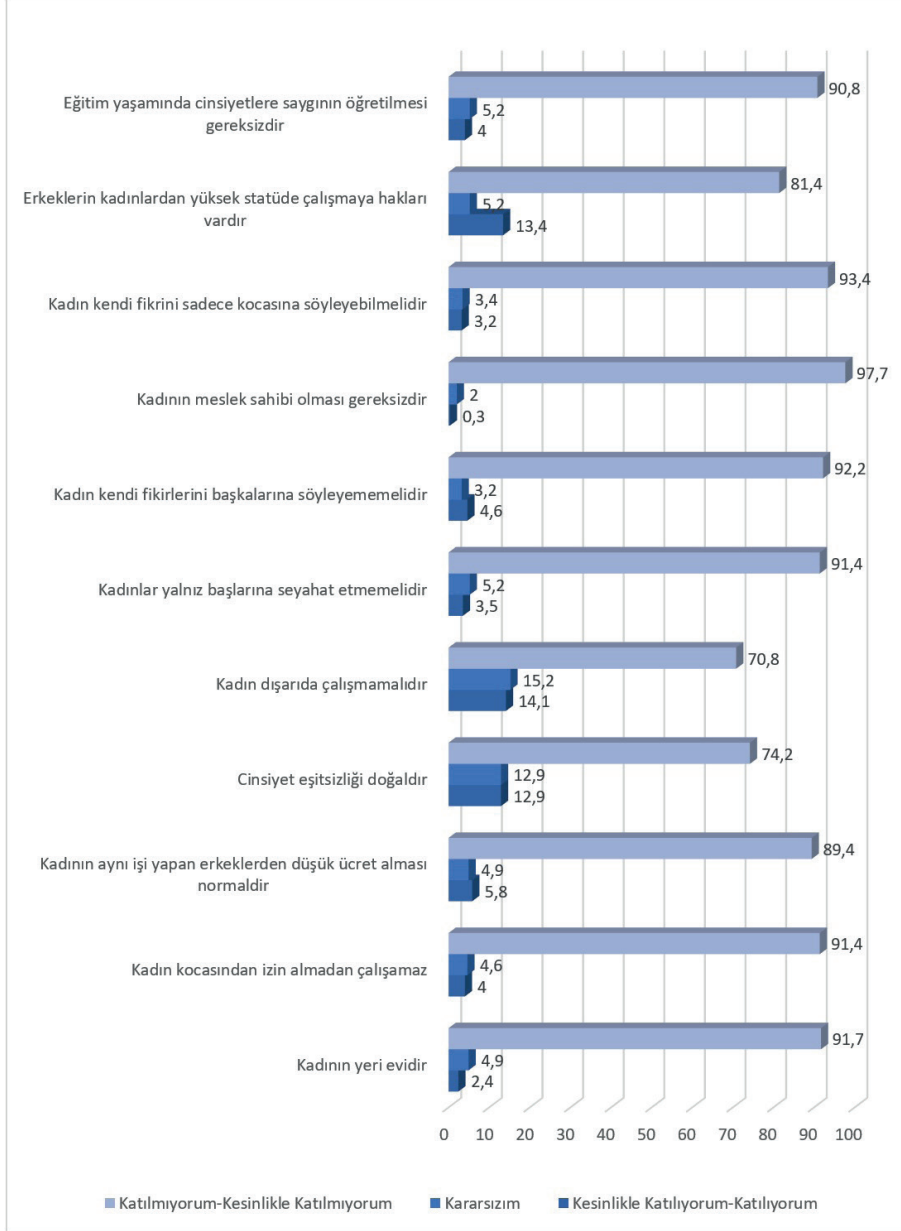
Herkes istediğini yaşayabilir ama LGBTİ+ bireylerin aile yaşamıma yakın olmasını istemem, sosyal yaşantıda tabii ki arkadaşlarım var (Erkek, 25).

Göçmenleri komşusu olarak istemediğini belirten bir başka katılımcının ise yorumları aşağıdaki gibidir:

Denetimsiz göç etmiş göçmen, Afgan, Suriyeli, özellikle bekâr erkek olarak ailesi olmadan göç ettiyse komşum olsun istemem (Kadın, 25).

Bu durumu biraz daha geniş ele alıp değerlendirmemizi genişletecek sorular da yöneltilmiştir. Katılımcılara Likert tipi soru tipiyle ayrımcılığı ya da ayrımcılık karşıtlığını ifade eden maddeler verilerek bunlara katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bu konuda ilk ölçek, cinsiyete dayalı ayrımcılığa yönelik maddeler olmuştur. Aşağıdaki grafik bu sorulara verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 9: Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa ilişkin Düşünceler

Yukarıdaki grafik incelendiğinde genel olarak cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı bir tutumun var olduğu görünüyor. Ancak özellikle “erkeklerin kadınlardan daha yüksek statüde çalışmaya hakları vardır”, “kadın dışarıda çalışmamalıdır” ve “cinsiyet eşitsizliği doğaldır” yargılarına katılmayanların oranının beklenenden daha düşük olduğunu söylemekte fayda var. Yani, katılımcıların sadece yaklaşık %71’inin “kadın dışarıda çalışmamalıdır” yargısını kabul etmemesi, yüksek görünmesine rağmen söz konusu yargının önemli bir cinsiyet ayrımcılığı olduğu düşünüldüğünde aslında düşük bir orandır ve katılımcıların neredeyse üçte biri bu yargıya ya katılmakta ya da bu konuda kararsız kalmaktadır. Bunun beklenenden çok daha yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Zira katılımcıların çoğunluğu zaten bu türden ayrımcılıklardan yakınmaktadır. Aşağıda göreceğimiz gibi bu durum, katılımcıların siyasal görüşleri ile yakından ilgili gibi görünüyor.

Tahmin edilebileceği gibi yukarıdaki grafikte bahsedilen bütün maddelerde cinsiyetler arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yani, kadınlara ilişkin olumlu maddelerin bütününde kadın katılımcıların onayı erkeklere göre daha yüksek, olumsuz maddelerde ise kadın katılımcıların onayı erkeklere göre daha düşüktür. Bu konuda birtakım değişkenler farklılık yaratabilmektedir. Öncelikle kişilerin milliyetçilik düzeylerinin yukarıdaki iki maddede (“Kadının aynı işi yapan erkeklerden düşük ücret alması normaldir” ve “cinsiyet eşitsizliği doğaldır”) kısmen de olsa anlamlı bir fark yarattığı görülmektedir. Buna göre, kendisini tamamen milliyetçi olarak görenlerin yukarıdaki iki maddeyi reddetme oranı sırasıyla %76,6 ve %72,3’ken, bu oranlar kendisini çok milliyetçi görmeyenlerde sırasıyla %92 ve %80,9’a yükselmektedir (her iki madde için $P < .05$). Diğer taraftan söz konusu olan, kişinin siyasal yelpazede kendisini nasıl tanımladığı olduğunda yukarıdaki maddelerde daha yüksek düzeylerde anlamlı bir fark ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır. Aşağıdaki tabloda sadece anlamlı bir fark ortaya çıkan maddeler verilmiştir.

Cinsiyete dayalı ayrımcılığa ilişkin maddeler ile daha da anlamlı bir fark yaratan değişken, katılımcıların siyasal yelpazede kendilerini nerede konumlandığı ile ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki tablo bu ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 4: Siyasal Yelpazeye Göre Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Düşünceler

Siyasal Yelpazede Kendini Tanımlama							
Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık		Ortanın Solu (%)	Orta (%)	Ortanın Sağı (%)	TOPLAM	Ki-Kare	
Kadının yeri evidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle	97,6	83,5	77,8	91,7	χ^2	=
	Katılmıyorum					24,380***	
	Kararsızım	1	10,5	11,1	4,9		
	Katılıyorum- Kesinlikle	1,4	6	11,1	3,4		
TOPLAM		100	100	100	100		
Kadın kocasından izin almadan çalışamaz.	Katılmıyorum- Kesinlikle	97,1	83,5	77,8	91,4	χ^2	=
	Katılmıyorum					26,239***	
	Kararsızım	1	9	22,2	4,6		
	Katılıyorum- Kesinlikle	1,9	7,5	-	4		
TOPLAM		100	100	100	100		
Kadının aynı işi yapan erkeklerden düşük ücret alması normaldir.	Katılmıyorum- Kesinlikle	95,7	81,2	66,7	89,4	χ^2	=
	Katılmıyorum					25,995***	
	Kararsızım	1	9,8	22,2	4,9		
	Katılıyorum- Kesinlikle	3,4	9	11,1	5,7		
TOPLAM		100	100	100	100		
	Katılmıyorum- Kesinlikle	85,5	57,9	55,6	74,2	χ^2	=
	Katılmıyorum					36,080***	
	Kararsızım	8,2	20,3	11,1	12,9		

Cinsiyet eşitsizliği doğaldır.	Katılıyorum-	6,3	21,8	33,3	12,9		
	Kesinlikle						
	Katılıyorum						
TOPLAM		100	100	100	100		
Kadın kendi fikirlerini başkalarına söyleyememelidir.	Katılmıyorum-	96,6	88	55,6	92,3	χ^2	=
	Kesinlikle					31,649***	
	Katılmıyorum						
	Kararsızım	0,5	6,8	11,1	3,2		
	Katılıyorum-	2,9	5,3	33,3	4,6		
	Kesinlikle						
	Katılıyorum						
TOPLAM		100	100	100	100		
Kadın kendi fikrini sadece kocasına söyleyebilmelidir.	Katılmıyorum-	95,7	91	77,8	93,4	χ^2	=
	Kesinlikle					20,166***	
	Katılmıyorum						
	Kararsızım	0,5	6,8	22,2	3,4		
	Katılıyorum-	3,9	2,3	-	3,2		
	Kesinlikle						
	Katılıyorum						
TOPLAM		100	100	100	100		
Eğitim yaşamında cinsiyetlere saygının öğretilmesi gereksizdir.	Katılmıyorum-	3,4	4,5	11,1	4	χ^2	=
	Kesinlikle					24,592***	
	Katılmıyorum						
	Kararsızım	0,5	12	11,1	5,2		
	Katılıyorum-	96,1	83,5	77,8	90,8		
	Kesinlikle						
	Katılıyorum						
TOPLAM		100	100	100	100		
	Katılmıyorum-	96,1	85	77,8	91,4	χ^2	=
	Kesinlikle					17,480**	
	Katılmıyorum						
	Kararsızım	1,4	10,5	11,1	5,2		

Kadınlar	yalnız	Katılıyorum-	2,4	4,5	11,1	3,4		
başlarına	seyahat	Kesinlikle						
etmemelidir.		Katılıyorum						
TOPLAM			100	100	100	100		
		Katılmıyorum-	99,5	95,5	88,9	97,7	χ^2	=
		Kesinlikle					12,929*	
Kadının	meslek	Katılmıyorum						
sahibi	olması	Kararsızım	-	4,5	11,1			
gereksizdir.		Katılıyorum-	0,5	-	-	0,3		
		Kesinlikle						
		Katılıyorum						
TOPLAM			100	100	100	100		

***P < .000

**P < .01

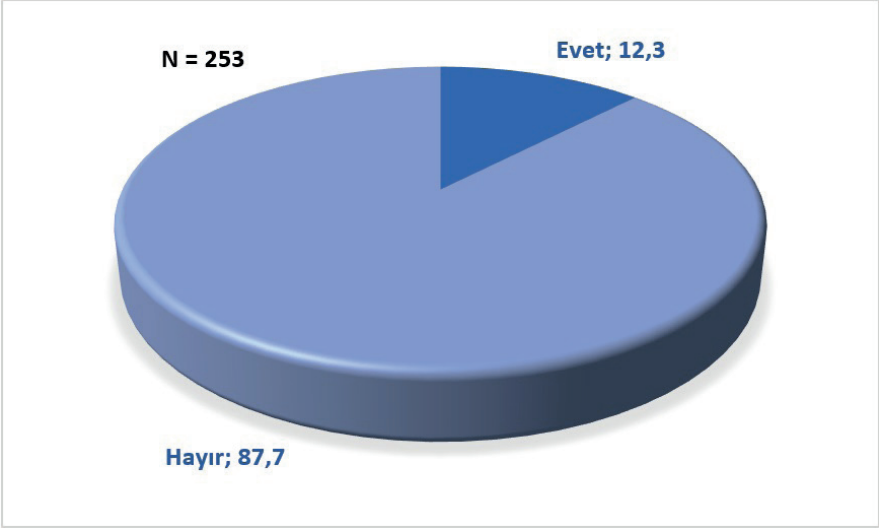
*P < .05

Tablodan izlenebileceği gibi, ilk yedi maddede yüksek, sonraki iki maddede sırasıyla kısmi ve düşük düzeyde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Dolayısıyla, **siyasal yelpazede ortanın sağına doğru gidildikçe ayrımcı olabilecek ifadeleri onaylama** tutumu artmaktadır.

Bu çalışmada son olarak katılımcıların ayrımcılıkla mücadele pratiklerine değineceğiz.

Ayrımcılıkla Mücadele

Yukarıdaki değerlendirmelerde görüldüğü gibi bu çalışmaya katılanlar oldukça farklı ayrımcılık biçimleri deneyimlemişlerdir. Bu çerçevede ayrımcılığa uğrayan katılımcılara yaşadıkları bu deneyim karşısında herhangi bir kurum ya da kuruluşa başvurup başvurmadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

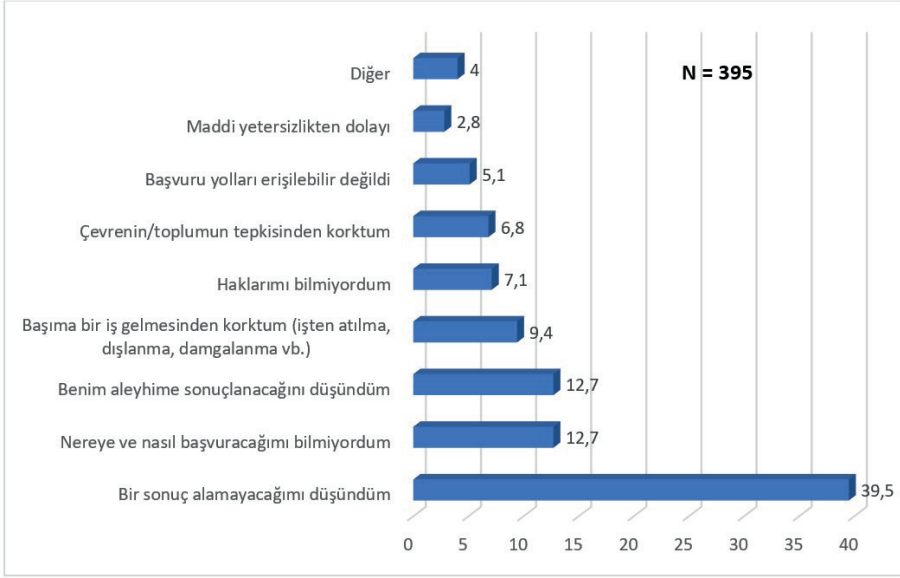

Grafik 15: Ayrımcılıkla Karşılaştıysa Bir Kuruma Başvurdu mu?

30

Ayrımcılıkla mücadele konusunda en önemli sorunlardan biri, ayrımcılığa uğrayan kişilerin çoğunlukla yaşadıkları ayrımcılığa ilişkin herhangi bir hak arama mücadelesine girişmemeleridir. Yukarıdaki grafik de bize bu durumu açıkça göstermektedir.

Bu durumda insanların yaşadıkları ayrımcılığa karşı neden herhangi bir girişimde bulunmadıkları sorusunu yanıtlamak önemlidir. Bunun türlü nedenleri olabilmekle birlikte en çok karşımıza çıkan sebep herhangi bir sonuç alınamayacağının düşünülmesidir. Bu durum aynı zamanda ayrımcılıkla mücadele için oluşturulmuş kurumlara çok fazla güvenilmediğinin de göstergesidir.

Grafik 16: Ayrımcılığa Karşı Bir Kuruma Başvurmama Nedenleri*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Buna ek olarak ayrımcılığa uğrayan kişinin kendi aleyhine bir sonuç çıkmasından korkması da ayrımcılığa uğrayanın değil fakat ayrımcılığı uygulayanın korunduğu gibi bir düşünceye dayanır. Ayrıca nereye ve nasıl başvuracağını bilememenin de bir kuruma başvurmayı engellediği görünüyor.

Buna karşılık ayrımcılıkla mücadele edilip edilemeyeceği de önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşme yapılan öğrencilerin çoğunluğu ayrımcılıkla mücadelenin mümkün olduğunu ancak ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasının uzun bir süreç alacağını belirtmiştir. Aşağıda bu ifadelerden birkaçı verilmiştir.

Bakanlıkta staj yaptığım dönemde kadın hakları biriminde daha çok vakaları gördüm. Maalesef bir yaptırım olmadığı gibi vazgeçme iradesine kadar gidiyor süreç. Bir bıkkınlık ve yıldırmaya varıyor. Ayrımcılıkla mücadele edilebilir ancak bilinirlik sağlamak daha önemli diye düşünüyorum. Telefona uygulamalar var. Ancak yapmıyorlar, sadece sözde kalıyor. Yaptık ama bir sonuç alamadık söylemini en

çok duyuyoruz. Ayrımcılıkların tamamen önüne geçmek asla mümkün değil. Her şey ailede başlar. Ben 11. sınıfta bir arkadaşımın fiziksel ve zihinsel engelli birinin taklidini yaptığına şahit oldum. Eğitim sisteminin güçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. (Yasemin, 21, Mersin).

Kaldırılmasının yolu kesinlikle toplumun içyapısından geçiyor. Bu nedenle kolay olacağını düşünmüyorum. Toplumun dikey-yatay hiyerarşi yapılarına dayalı değişiklikler eş zamanlı ve birlikte olmalı. Türkiye’de öncelikle yasalarda bir şey olmalı, bir değişim olmalı, döngüsel gerçekleşmeli. LGBTİ yürüyüşleri yapılabilirdi. Şimdi daha da geriye gidiyor. AİHM’e en çok giden ülke Türkiye. Bu konuda kötü durumdayız. İstanbul Sözleşmesi vs. çoğaltılmalı. İnsanlar bu toplumsallık bilincini kazanmalı (Enis, 23, Yalova).

Tamamen ayrımcılığın ortadan kalkması ütopyik bir toplum ideali ancak azaltmak noktasında eylem planları, kamu politikaları hayata geçirilmeli, sivil toplum tarafından desteklenmeli. Dışlananın da dışlayabileceği gerçekliği üzerinden ayrımcılığı tanımlamanın (aktörler kim, neler yapılabilir?) ilk adım olacağını düşünüyorum (Asil, 25, İstanbul).

Bence ayrımcılıklar yok edilebilir. Ancak bu uzun erimli ve zorlu bir süreç olacak. Kim ayrımcılığa uğrarsa aynı zamanda ayrımcılık yapacak potansiyeli olduğunu düşünüyorum. Böylece bir döngüye giriyor. Mücadele etmezsek kesin kaybedeceğiz. Ancak mücadele edersek bir ihtimalimiz olabilir, baskı unsuru oluşturabilir, şu anda olmasa bile gelecekte. Değişimin çok kesin ve hemen olmasını bekliyoruz ancak değişimin doğası da biraz uzun soluklu olması gerekiyor (Naz, 22, Ankara).

Sonuç

Bu çalışmada 18-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin ayrımcılık algılarını, deneyimlerini, ayrımcılık olarak düşünülebilecek kendi pratiklerini ve ayrımcılıkla mücadele edip etmediklerini anlamaya çalıştık. En genel sonuçlar şunu gösteriyor: Bu genç insanlarda ülkede yaşanan ayrımcılıklara ilişkin yüksek bir algı bulunmakta. Ayrımcılığın en çok **cinsel yönelim/cinsiyet kimliğine, siyasi görüşe, göçmen statüsüne ve cinsiyete dayalı** olarak yaşandığını düşünüyorlar. Ayrıca bu ayrımcılıkların bazılarını kendileri de hayatlarında deneyimlemişlerdir.

Bizce en önemli bulgulardan biri, ayrımcılık algısının milliyetçilik ve siyasal yelpazede nerede durduğuna göre farklılık göstermesidir. Nitekim kendisini daha **milliyetçi ve daha sağ yelpazede gören bireylerin ayrımcılık algısı daha düşüktür**, yani Türkiye’de ayrımcılığın çok yaygın olmadığını düşünmektedirler. Ancak sorun burada bitmiyor. Nitekim kendisini milliyetçi ve sağ yelpazede görenler daha fazla ayrımcı pratikler sergiliyor. Örneğin kendisini tamamen milliyetçi görenlerin yaklaşık üçte biri (%34) LGBTİ+’larla komşu olmak istemiyor. Bu oran kendisini çok milliyetçi görmeyenlerde yaklaşık %11’dir. Aynı oranlar kendisini ortanın sağında görenlerde ve kendisini dindar görenlerde de yüksek çıkıyor. Bunun nedeni, dindar birisi için bir ateiste ya da dindar olmayana yönelik ayrımcı uygulamalar bir ayrımcılık değil, “hak ettiği” bir şey olarak görülmesi olabilir. Milliyetçi olmayan birinin “vatan haini” ya da “terörist” görülmesi gibi. Dolayısıyla kendisini daha milliyetçi, dindar ve ortanın sağında gören bireyler, ayrımcılık meselesini eşit vatandaşlığı ya da vatandaş olmaktan kaynaklanan hakları göz önünde tutarak değil, daha çok kendi benimsediği değerleriyle, yani milliyetçilikle, dinle vb. ilişkilendirerek anlamlandırmaya çalışıyor. Tıpkı dinsiz bir insanın iyi bir insan olamayacağına ilişkin algıda olduğu gibi. Kısacası, milliyetçi, ortanın sağında ve dindar insanlarda modern olana karşı geleneksel olan, akla karşı duygular, hukuk kurallarına karşılık örf, adet ve geleneğe ilişkin kurallar öne çıkarılıyor gibi görünüyor. Bu ise ayrımcılığı besliyor ya da ayrımcılığın görülmemesine neden oluyor.

Bu çalışmanın ulaştığı en önemli sonuçlardan bir diğeri, **ayrımcılık algısının cinsiyetler arasında önemli farklılıklar gösteriyor olmasıdır**. Nitekim kadınların Türkiye’deki ayrımcılığa ilişkin algıları erkeklerden daha yüksek. Aslında bu beklenen bir sonuçtur. Ancak burada da siyasi yelpazede ya da dindarlık düzeyinde bireyin kendisini nerede gördüğüne ilişkin algısının etkisinin olduğunu vurgulamak gerek. Örneğin cinsiyet tek başına ayrımcılık algısını belirlemiyor, zira milliyetçi olmak, dindar olmak ya da ortanın sağında olmak daha baskın bir değişken olarak karşımıza çıkıyor. Bu durumda kadın ya da erkek olsun, bir kişi kendisini milliyetçi ya da dindar olarak tanımlıyorsa ayrımcılık algısını belirleyen şey cinsiyet değil, daha çok siyasal eğilimi oluyor.

Çalışmanın önemli bir başka bulgusu, çalışmaya katılan hemen herkes şu ya da bu türden bir ayrımcılıktan yakınsa da kendi davranışlarını ayrımcılık olarak düşünmediklerini ortaya çıkarmasıdır. Nitekim bu çalışmaya katılanların bir kısmı aslında gündelik hayatlarında ayrımcı denebilecek tutum ve düşüncelere sahiptir, ancak bunu ayrımcılık olarak görmemektedirler. Sanırım gerek

ayrımcılığın çok çeşitli biçimlerinin olması gerekse ayrımcılığın gündelik hayatta sıradanlaşması bireylerin kendi tutum ve davranışlarını ayrımcılık olarak görmelerini engellemektedir.

Ne var ki ayrımcılığa karşı mücadele konusunda isteksizlik yaygındır. Aslında Türkiye’de ayrımcılığın engellenmesi konusunda çıkarılan yasaların ve oluşturulan kurumların yeterli olduğu söylenebilir. Ancak sorun uygulamada ortaya çıkmakta, ne kadar yasa çıkarılırsa çıkarılsın özellikle yöneticilerin zihniyetleri değişmedikçe ayrımcılıkla mücadele mümkün olmamaktadır. Bu nedenlerle bu çalışmanın katılımcısı olan gençlerin çoğunluğu bir ayrımcılık karşısında mücadele etmeye kalkışsa bile bir sonuç alamayacağını düşünmektedir. Dolayısıyla devletin uygulamada ortaya çıkan sorunları gidermek için etkili bir denetim sistemini geliştirmesi gerekmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Dolaylı ve dolayısıyla ayrımcılık arasındaki fark şöyle açıklanabilir: Dolaylı ayrımcılık, normalde herkese eşit muamele yapılmıyormuş görüntüsü veren bir kuralın/yasanın uygulamada eşitsizlikler yaratması biçiminde düşünülebilir. Örneğin “matematik sınavından 70 alan herkes işe alınır” gibi bir kural koyduğunuzda bu kural eşitlikçi bir uygulama gibi görünür, ancak böyle bir kural, eğer ayrı bir düzenleme yapılmamışsa, gözleri görmeyen bir kişi için eşitsizliğe dönüşür. Dolayısıyla ayrımcılıkta ise bir kişinin kendisi dışında bir yakını ya da arkadaşının engelli, LGBTİ+, ateist, yaşlı, hükümlü, tutuklu vb. olmasından kaynaklı olarak karşılaştığı bir ayrımcılıktır. Babasının KHK ile görevinden uzaklaştırılmış olmasından dolayı o kişinin işe alınmaması dolayısıyla ayrımcılığı örneklerdir.
- 2 Bu sözleşmelerin tamamının listesine <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/26-birlesmis-milletler-sozlesmeler/> adresinden ulaşabilirsiniz.
- 3 2019 yılında Türkiye’de Gerçekleşen Homofobi ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu. KAOS GL Derneği. <https://kaosgldernegi.org/images/library/2020nefret-suclari-raporu-2019-kucuk.pdf>
- 4 World Justice Project, Rule of Law Index. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>
- 5 Avrupa Komisyonu’nun 2023 raporuna bu adresten ulaşabilirsiniz: <https://l24.im/1D4aY>

- 6 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf>
- 7 <https://kaosgl.org/haber/tihek-cinsel-kimlik-ayrimcilik-temeli-sayilamaz>
- 8 Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması-1'e göre 12 bölgeye ayrılmıştır. Toplam 12 bölgeden bir il seçip anket uygulamasını bu illerde gerçekleştirmek zaman ve maliyet açısından sorun yarattığı için çalışmada bu 12 bölgeden bazılarını birleştirerek anket uygulanacak il sayısını sekize düşürdük. Böylece İstanbul, Batı Marmara ve Doğu Marmara bölgelerini bir bölge, Batı Anadolu ve Orta Anadolu bir bölge, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bir bölge olarak alınarak bunlardan birer il seçildi. Geri kalan bölgelerden de birer il seçildiğinde toplam sekiz ilde anket uygulaması gerçekleştirildi. Bu anlamda seçilen illerin Türkiye genelini temsil ettiği söylenebilir.
- 9 Bkz. <https://soarankara.com/raporlar/>
- 10 <https://hrantdink.org/attachments/article/2665/Nefret-soylemi-ve-Ayr%C4%B1mc%C4%B1-Soylem-2019-Raporu.pdf>
- 11 İleriki bölümlerde de kullanacağımız ve istatistiki hesaplamaların yorumlanmasına yabancı okuyucu için P değerinden anlaşılması gereken şudur: P değeri 0,01 ile 0,05 aralığında ise iki değişken arasında istatistiksel olarak kısmen anlamlı bir fark vardır. P değeri 0,001 ile 0,01 aralığında ise orta düzeyde anlamlı bir fark vardır. P değeri 0,001'den daha küçük ise yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.
- 12 Bu verilerde kullanılan isimler katılımcıların gerçek ismi değildir ve tamamı değiştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Antonovsky, Aaron. (1960). "The Social Meaning of Discrimination", *Phylon*, 21/1.
- Avrupa Komisyonu. (2005). *Ayrımcılıkla Mücadele, Avrupa Komisyonu, İstihdam, Sosyal İşler ve Eşit Fırsatlar Genel Müdürlüğü*.
- Balcı, A., & Tuncel, G. (2017). "Öğretmen Adaylarının Önyargı ve Ayrımcılığa İlişkin Deneyimlerinin Fenomenolojik Analizi", *Kesit Akademi Dergisi*, 11.

Creswell, John W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design, Choosing Among Five Traditions*, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*, (.ev. Editörleri A. Ersoy ve P. Yalçınoglu), 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Göregenli, M. (2018). “Ayrımcılıkla Mücadele: Sosyal Psikolojik Değıniler”, *Ayrımcılığın Yüzleri* içinde (der: Ülkü Doğanay), Ankara: Kapasite Geliştirme Derneğı Yayını.

Gül, İ. I., & Karan, U. (2011). *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin tüm maddelerini görmek için: <https://124.im/9DHc>

Johnson, G. D. Guillard, V. (2017). “Discriminations dans les Services Marchands: Le Cas des Chambres D’hôtes en France”, *Dauphine Recherches en Management* içinde, Paris: La Découverte.

36 Korkut, L. (2009). *Ayrımcılık Karşıtı Hukuk*, İnsan Hakları Gündemi Derneğı.

Leblebici, Doğan N. ve ark. (2005). “Employment of Persons with Disabilities in Turkey: The Effectiveness of Current Measures for the Prevention of Discrimination”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16/1.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. O. Akınhay & D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Pratto, F., Sidanius, J., & Levin, S. (2006). “Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward”, *European Review of Social Psychology*, 17(1), 271-320.

Rothery, M., Jr., Grinnell, R. M., Tutty, L. M. (1996). *Qualitative Research for Social Workers: Phases, Steps and Tasks*, Boston: Ally and Bacon Publications.